

Екскурсія як засіб виховання екологічної культури дітей дошкільного віку

За твердженням учених і самі ми, звичайно, всі знаємо із засобів масової інформації, що людство йде до екологічної катастрофи. За останні десятиліття проблеми забруднення і руйнування навколишнього середовища взяли глобальний характер. Бурхливий науково-технічний прогрес, аморальне ставлення до природних багатств та нераціональне їх використання призвели до порушення екологічної рівноваги.

Тому в даний час однією з пріоритетних педагогічних проблем є формування екологічної культури дітей, а це можливо лише за умови реалізації ідеї безперервної екологічної освіти та виховання, яка може бути забезпечена створенням певної системи.

У педагогічній науці та практиці в даний час достатньо повно розроблені основні ідеї освіти і виховання дітей в області навколишнього середовища. Розроблені і впроваджені в практику теоретичні положення про організацію екологічної освіти і виховання дітей, розроблена велика кількість програм формування основ екологічної грамотності дошкільників, які побудовані таким чином, щоб діти мали можливість не тільки вивчати основні компоненти природного середовища і взаємозв'язку між ними, умови життя істот у зв'язку з особливостями сезонів року, але і навчилися орієнтуватися в навколишньому природному середовищі, забезпечувати своє безпечне проживання з різними сусідами - тваринами і рослинами.

Формування основ екологічної культури в умовах ДНЗ може здійснюватися в різних формах: це безпосередньо освітня діяльність, спостереження за природними явищами, спеціально організовані ігрові навчальні ситуації, цільові екскурсії, заняття з фізичної культури, свята в рамках народної творчості.

Враховуючи вікові особливості, наочний характер мислення дошкільників, їх емоційність і вразливість можна припустити, що одним з оптимальних засобів такої освіти, дітей є активне використання екскурсій, за допомогою яких вирішуються

наступні завдання: стимуляція стійкого пізнавального інтересу дошкільників до об'єктів природи; розвиток здатності виражати свої емоції і почуття при взаємодії з природними об'єктами; закріплення правил взаємодії з природними об'єктами; формування у дітей потреби практичного творення і надання допомоги природним об'єктам.

Екскурсійна форма освіти допомагає розширити уявлення вихованців про екологічних системах (парків, водойм), сформувати уявлення про їх «життя» протягом року, спостерігати, які зміни відбуваються з кожним природним об'єктом залежно від сезону, навчитися любити і оберігати навколишнє середовище, розвивати здібності виражати свої емоції і почуття при взаємодії з природними об'єктами, освоювати навички і правила поведінки, основи безпеки життєдіяльності в природі.

Таким чином, педагогічна робота педагога в ході проведення екскурсій спрямована на реалізацію трьох функцій: освітньої, виховної, розвиваючої. Ці завдання повинні конкретизуватися для кожної екскурсії і забезпечувати засвоєння дітьми реально існуючого досвіду пізнання, розвивати логіку мислення та пізнавальні здібності.

Планування екскурсій передбачає поетапну екскурсійну роботу - підготовчий, основний і заключний. Для кожного етапу виділяються цільові установки, а так само методи і прийоми роботи з дітьми.

Основна мета підготовчого етапу - проектування завдань майбутньої екскурсії. Вони можуть наступними: навіщо ми підемо, наприклад, в парк, яку допомогу зможемо надати природним об'єктам. На цьому етапі з дітьми необхідно провести підготовчу бесіду. У неї можна включити словесні завдання, що містять проблемні питання, що стимулюють активне пізнавальне ставлення дошкільників до природних об'єктів. Наприклад: «Чому дерева не падають?», «Де пташки знаходять воду?», «Яку роль відіграють рослини в природі?» і т. д. В бесідах так само можна використовувати ситуації, пробуджують гуманні почуття: дітям можна запропонувати подумати, про що може розповісти зламана гілочка або літаюча павутинка, чому дерева ображаються і як зберегти зелений покрив землі? При їх

обговоренні особливу увагу необхідно звернути на формування гуманістично орієнтованого ставлення дитини до об'єктів природи.

Для успішної реалізації підготовчого етапу використовуються наступні форми і методи роботи.

Спостереження. Під час спостережень активізується спектр зовнішніх органів почуттів, що сприяють пізнанню нових якісних характеристик природних об'єктів. Велике значення надається активного використання педагогом художнього слова в цілях посилення емоційного сприйняття об'єкта, елементи евристичних бесід - це загадки, логічні задачі з екологічним змістом.

Моделювання спрямоване на узагальнення уявлень дітей про тварин, будову рослин і сезонні зміни в природі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і залежностей, що існують у природі, наприклад, зміна зовнішньої будови рослин в залежності від погодних умов або ієрархія розташування рослин в «поверхах» парку або водоймища і т. д.

Рекомендується використовувати імітаційні екологічні ігри, які засновані на моделюванні екологічної діяльності. Наприклад, гра «Екологічні пірамідки» допомагає показати харчові ланцюги (дитина наочно бачить, що порушення однієї ланки в харчовому ланцюжку веде до загибелі інших).

В системі підготовчого етапу можна активно використовувати ігри-тренінги, що передбачають включення елементів психогімнастики в різні види діяльності.

Що таке психогімнастика?

Психогімнастика - це одна з різновидів групової роботи, основу якої становить рухова експресія. Це різні вправи, етюди, міміка, жести, спрямовані на розвиток і корекцію різних сторін психіки дитини: пізнавальної та емоційно-особистісної сфери. Основна мета таких вправ - краще розуміння себе та оточуючих, зняття психічного напруги, розширення чуттєвого досвіду дітей, розвиток уяви.

Основний етап - це проведення самої екскурсії.

Його мета - узагальнення, уточнення, систематизація уявлень про об'єкти природи.

Кожна екскурсія включає в себе певні ритуали:

- загальне привітання природних об'єктів;
- обіг кожної дитини до обраного ним природному об'єкту;
- прощання з ними.

Під час цього етапу діти спостерігають за природними об'єктами. Рівнем пізнавальної активності можуть сприяти елементи бесід і логічні завдання, запропоновані вчителем. В якості прикладу можна навести такі питання як: «Чим береза у парку схожа на березу на нашій ділянці?», «Як дихає береза?», «Чим корисний рудий мураха?», «Де ночують птахи?» і т. д. Доцільно використовувати саме ті, які стимулюють прояв емоцій та почуття дітей. Можна запитати у дітей, які добрі слова можна подарувати квітів у парку, з якими побажаннями звернутися до пернатим друзям, що побажати біжить мурашки. Це - уроки доброти.

Уроки доброти. Вони виховують чуйність і почуття співпереживання. Такі уроки, що впливають на душу дитини, не повинні бути багатослівні; можуть поєднуватися з сприйняттям художніх творів. В тематику уроків доброти можна внести, наприклад, такі питання, як: «Що означає бути добрим?», «Хто може вважатися турботливим?», «Що ти відчуваєш, коли дивишся в небо?», «Любити - що це значить?», «Що таке краса?» і т. д.

Необхідно звертати увагу не тільки на окремі природні об'єкти, але і на екологічні спільноти, розглядаючи, наприклад, «поверхи» ліси і водойми, визначаючи обумовлене взаємодія між ними, будувати логічні ланцюжки зв'язків і залежностей.

Невеликі екологічні акції розширюють досвід природоохоронної діяльності, залучають до суспільно-корисної праці, підтримують прагнення активно і самостійно надавати допомогу природним об'єктам, дозволяють випробувати почуття гордості від виконаної роботи. Під час екскурсій в парк, до водойми діти разом з дорослими можуть розвісити годівнички для птахів, висадити вирощену розсаду на клумбу в парку, брати участь у посадці дерев, прибирання лісосмуги від сміття, розставити природоохоронні знаки, і т. д. Найбільш значущим є те, що під час цих акцій дошкільнята накопичують емоційно-позитивний досвід спілкування з природою.

Поряд з традиційними елементами екскурсії - спостереженням, бесідою, грою, трудовим дорученням можна використовувати і проблемні ситуації, які активізують розумову діяльність дітей (питання, використання дитячого досвіду, експериментування). Це дозволяє наповнити взаємодія дитини з природним оточенням творчими формами вираження особистісного ставлення до реальності, проживання та оцінювання свого «Я» у системі своїх зв'язків із світом природи.

Можна, наприклад, обговорити і програти наступні ситуації:

Ягоди - по одній - в лісі збирати довго. Простіше наламати гілок з ягодами. Можна так поступати?

З гнізда випало пташеня. Які дії ти почнеш?

Діти принесли в живий куточок маленького і безпорадного зайченя. Що ти скажеш їм? Вислови своє ставлення до їхнього вчинку.

Або, наприклад, під час екскурсії вчитель проводить експерименти на тему «Хто в лісі садить рослини?». Він показує дітям насіння, описує зовнішній вигляд і розповідає про способи їх розповсюдження. Потім дає завдання дітям - посади дерево. Разом з дітьми роблять ямки, садять насіння і відзначають місця посадки на карті.

Екологічні карти використовуються дітьми під час екскурсій, подорожуючи по екологічних стежках парку. Діти люблять відкривати невідомі землі. Картки заповнюються поступово найпростішими умовними позначеннями, малюнками, які діти придумують самі. Читаючи таку карту, можна дізнатися, скільки і які дерева ростуть біля дитячого садка; де виникають звалища; де прокладені асфальтовані доріжки; де земля витоптана; де вони посадили нові дерева. Найбільш забруднені місця позначаються на карті червоним кольором.....(доповнити)

Колекціонування - ще один спосіб привернути увагу дітей до навколишнього світу. Колекціонування не повинно завдавати шкоди природі, тому краще всього збирати листя, шишки, жолуді, різні породи та мінерали (граніт, кварц, вапняк, вугілля, пісок, глина тощо). Колекціонування може покласти початок бесідам про природні багатства Росії, про їх використання («Що роблять з граніту?», «Що таке вугілля? Як його добувають?») і т. д.).

Ігри-тренінги на основному етапі акцентують увагу на передачі дітьми свого емоційного стану від зустрічі з природними об'єктами. З допомогою жестів і міміки дошкільнята передають різний емоційний стан, асоціюючи його з станом квітки, чагарнику, дерева, що допомагає сформувати гуманне ставлення до навколишнього світу природи, розвиває творчу уяву, причетність до світу живої природи.

Наприклад, гра-імпровізація «З насіння - дерево». Діти проживають розвиток рослини, перевтілюючись в насіння і обіграють зростання дерева, квітки або будь-якої іншої рослини, уявляючи і емоційно відчуваючи себе цією рослиною. Так само гра «Ми мурахи». Уявляючи, діти проникають у внутрішнє життя комах.

Враховуючи зростаюче значення рухової активності для фізичного виховання і розвитку дітей необхідно використовувати різні ігрові рухи, рухливі ігри. Під час екскурсії педагог навчає дітей прийомам правильного дихання на свіжому повітрі, максимально ефективно використовує час прогулянки для розвитку рухових навичок. З метою розвитку мовлення і формування почуття ритму активні форми організації дітей під час екскурсій (фізкультхвилинки, ігрові вправи, рухливі ігри екологічного спрямування) супроводжуються відповідним художнім матеріалом.

Дидактичні ігри, що проводяться під час екскурсій, орієнтовані на надання дошкільникам можливості проявити активну, екологічно грамотну позицію по відношенню до об'єктів природи. Темі дидактичних ігор можуть бути різними, наприклад, «Допоможи дереву»; «Обережно, мураха»; «Хто де живе?»; «Літає, бігає, стрибає» (про пристосування тварин до середовища існування); «У кого який дім?» (про екосистемах); «Живе - неживе»; «Птахи - риби - звірі» (на класифікацію за заданими ознаками); «Що спочатку, що потім?» (ріст і розвиток живих організмів); «Вибери правильно дорогу» (про правила поведінки в природі) та ін.

Під час екскурсій дидактичні ігри можна проводити і з метою закріплення програмного матеріалу за орієнтуванням у просторі і розвитку екологічних уявлень.

Необхідно зауважити, що інтегроване зміст ігор може скоротити кількість організованих форм навчання дошкільнят та проводити освітню роботу в індивідуальних і диференційованих формах.

Крім того, дидактичні ігри є ефективним засобом активізації ролі батьків в об'єднанні зусиль, спрямованих на спільне навчання та виховання дітей. Виготовлені за рекомендаціями педагога і запропонованим зразком дидактичні посібники успішно використовуються для проведення розвиваючих ігор у домашніх умовах, що у свою чергу повною мірою сприяє індивідуалізації навчання (врахування особливостей сприйняття, темпу, рівня загального розвитку тощо).

Як показує досвід, доцільною екскурсійна робота буде, якщо дотримується общедидактический принцип систематичності і послідовності. Тому рекомендується розробити перспективний тематичний план екскурсій на природу по блокам: осінні, зимові, весняні, літні, щоб кожна екскурсія забезпечувала дітям первинне цілісне сприйняття предметів і явищ природи.

В процесі тематичних екскурсій чуттєвий досвід дошкільника збагачується яскравими, емоційно насиченими, запам'ятовуються образами, набагато більш вражаючими, ніж ті, які можна почерпнути з книг.

Повторні екскурсії проводяться тільки тоді, коли у спостережуваних об'єктах відбуваються помітні зміни. Кожен місяць діти приходять з педагогом в парк або відправляються до водойми. У залежності від часу року, педагог звертає увагу дошкільників на те, що відбувається з природними об'єктами. Наприклад, під час екскурсії «Золота осінь» діти побачили, що восени листя на деревах жовтіє і починає опадати, трава пожухла. Розширення змісту знань на наступній екскурсії здійснюється не тільки за рахунок збільшення кола спостережуваних предметів і явищ, але й поглиблення, конкретизації інформації про вже знайомих предметах і явищах. Під час екскурсій дітям надається можливість висловити свої емоції і почуття, поспілкуватися з улюбленим або природним об'єктом. Не менш значущим є ознайомлення дітей із способами надання допомоги спостережуваних об'єктів.

Заключний етап.

Головна мета заключного етапу - підведення підсумків екскурсійної роботи. Творчі завдання дозволять дитині висловити свої враження, показати ставлення до світу природи. Педагог може прочитати дітям вірші, прослухати разом з ними музичні твори. Як варіант творчих завдань, вихователь може запропонувати

складання колективних колажів, що зображують надводних і підводних мешканців водойм, улюблених алей парку. Можна запропонувати дітям спільно з педагогом скласти книги казок. Наприклад, дошкільнята можуть скласти розповідь про парк, припустити, які казки міг би повідати їм старий дуб. Через вчинки персонажів, що вводяться в ці літературні твори, можна висловити ставлення до різних екологічних ситуацій. Дослідницька діяльність може бути проведена у другій половині дня, де діти через лупу можуть розглянути предмети, принесені з екскурсії, наприклад, різні шишки - помацати їх, погладити, понюхати, назвати колір, форму, лусочки, зазначити їх розташування на шишці, визначити зовнішні ознаки (шорсткі, липкі, пахнуть смолою). Або провести спостереження «Чудові перетворення гілочок». Педагог пропонує дітям поставити гілочки, принесені з лісу, у вазу з водою і кожен день спостерігати, що буде з ними відбуватися. Або провести дослідження «Чарівне перетворення снігу».

Конструювання макетів екосистем з природного та непридатного матеріалів допоможе дітям краще зрозуміти ланцюжок взаємозв'язків і взаємозалежностей, що існують у природі. Після кожної екскурсії макет може доповнюватися, перетворюватися. На основі конкретизованої інформації діти вибудовують харчові ланцюжки, додають нові природні об'єкти і т. д.

Таким чином, екскурсії допомагають розширити уявлення вихованців про екологічних системах (парків, водойм), сформувані уявлення про їх «життя» протягом року, спостерігати, які зміни відбуваються з кожним природним об'єктом залежно від сезону, навчитися любити і оберігати навколишнє середовище, виражати свої емоції і почуття при взаємодії з природними об'єктами, освоювати навички правильної поведінки і спілкування з тваринами і рослинами.

ПРИБЛИЗНА СТРУКТУРА ЕКСКУРСІЙ

Попередня бесіда перед екскурсією.

Вправа-розминка.

Дорога до об'єкта; закріплення правил поведінки в громадському місці, основ безпеки життєдіяльності; рішення задач на освоєння орієнтовних дій.

Пізнавальна частина екскурсії.

Розглядання зовнішнього вигляду об'єкта.

Розповідь педагога.

Бесіда з дітьми.

Словникова робота.

Спостереження.

Проблемні запитання, ігрові ситуації.

Дитяча дослідницька діяльність.

Ігрова частина екскурсії.

Рефлексивна частина екскурсії.

Підведення підсумків (отримання зворотного зв'язку від дітей - малюнки, колажі, оповідання, казки, схеми, дослідницька діяльність тощо).